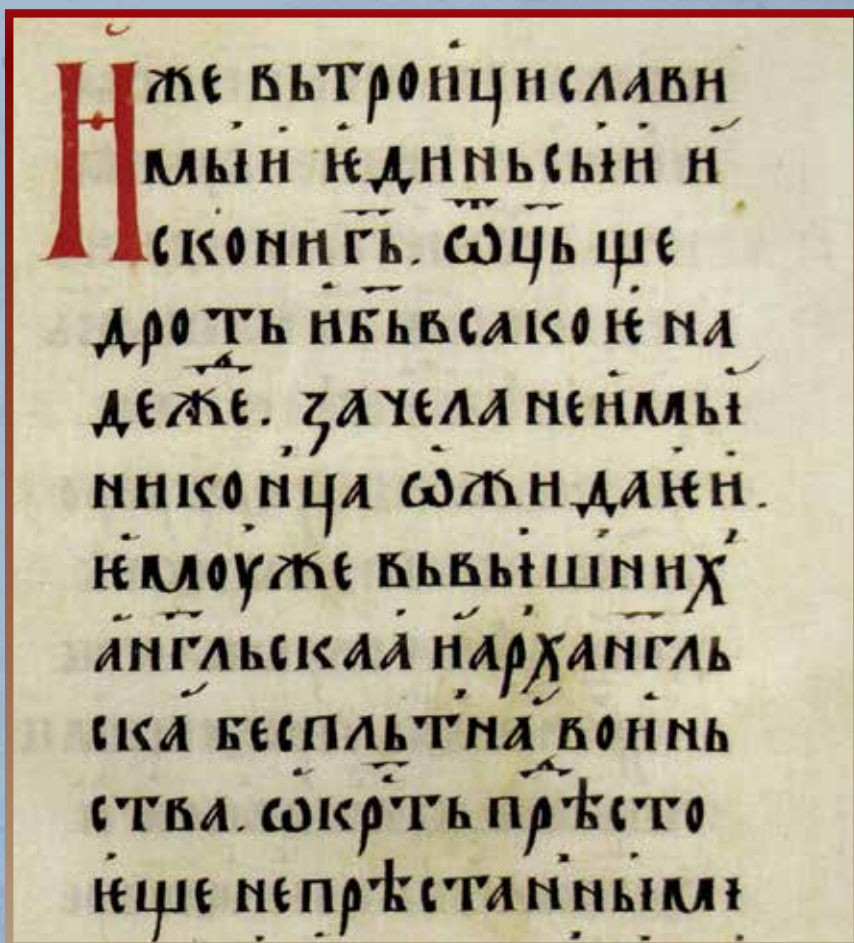

Тематски зборник КОСОВО И МЕТОХИЈА КРОЗ ЧИЊЕНИЦЕ, ТУМАЧЕЊА И СИМБОЛЕ

књига 1
ЛЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Тематски зборник
КОСОВО И МЕТОХИЈА КРОЗ ЧИЊЕНИЦЕ,
ТУМАЧЕЊА И СИМБОЛЕ

књига 1
ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Тематски зборник
КОСОВО И МЕТОХИЈА КРОЗ ЧИЊЕНИЦЕ,
ТУМАЧЕЊА И СИМБОЛЕ

књига 1
ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Издавач

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

За издавача

Проф. др Драган Танчић, директор

Уредили и приредили:

Др Јасмина Ахметагић, научни саветник
Др Марија Јефtimiјевић Михајловић, виши научни сарадник

Лектура

Проф. др Јелена Војиновић Костић

Рецензенти

Проф. др Сања Мацура, редовни професор
Проф. др Небојша Лазић, редовни професор
Проф. др Слађана Алексић, ванредни професор
Проф. др Јелена Војиновић Костић, ванредни професор
Др Јасмина Ахметагић, научни саветник
Др Марија Јефtimiјевић Михајловић, виши научни сарадник

Припрема за штампу

Миодраг Панић

Штампа

ГИД „Pi-press“, Пирот

Тираж

150

ISBN 978-86-89025-91-0

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Тематски зборник
**КОСОВО И МЕТОХИЈА
КРОЗ ЧИЊЕНИЦЕ, ТУМАЧЕЊА
И СИМБОЛЕ**

књига 1
ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Лепосавић, 2023.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	11–17
-----------------	-------

ЈЕЗИК

Јелена М. Војиновић-Костић, <i>Положај српској језика на Косову и Метихији</i>	21
Голуб М. Јашовић, Душан Р. Стефановић, <i>Лексика у вези са јајењем ovis aries у селима Међеђи Појок и Бабудовица у Ибарском Колашину</i>	31
Зорана З. Ћупић, <i>Фонолошки систем јовора метихијској села Брајошин</i>	47
Маријана Б. Стојковић, <i>Здравице и блајослови – живе форме јоворних народних јворевина у Сиринићкој Жупи</i>	65

КЊИЖЕВНОСТ

Јасмина М. Ахметагић, <i>Невоље с дискурсом: Свейислав Басара о косовском митју и српској јсеудомитијолојији</i>	79
Ана Р. Стишовић Миловановић, <i>Трансјоноване митја о Обилићу као јарадија различитих рејейција косовској завештања</i>	91
Ивана М. Раловић, Борис Ћ. Петровић, <i>Од уметности до јолијике: јрансмедијално јријоведање Боја на Косову</i>	105
Марија С. Јефтимјевић Михајловић, <i>Косовске веријкале Васка Поје и Слободана Ракијића</i>	127
Милан Б. Громовић, <i>Исихастички јон у јесмама о Косову и Метихији Слободана Косијића</i>	141
Луна М. Градиншћак, <i>Косово и Метихија као јрејевана формула у јеснишјву Бранка Миљковића (о јојму времена)</i>	159

Марија С. ЈЕФТИМИЈЕВИЋ МИХАЈЛОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

КОСОВСКЕ ВЕРТИКАЛЕ ВАСКА ПОПЕ И СЛОБОДАНА РАКИТИЋА**

Айсџиракџи: У раду се примењује компаративна анализа две збирке песама – *Усџравне земље* Васка Попе (1972) и *Основне земље* Слободана Ракитића (1988), које, иако нису настале у истој деценији, поетички су веома сродне, с обзиром на то да су обе надахнуте историјским и духовним наслеђем Косова и Метохије. Али, док поетска актуелизација и реактуелизација косовских тема код Попе укључује, осим историјске, хришћанску (есхатолошку) и фолклорно-митолошку димензију (о чему сведочи аутентична интерпретација мотива и симбола везаних за Косово: *йоље, кос, бојовници, Венџоносаџ, мач, бој, божури*), дотле је Ракитићев поетски дискурс, везан за српску православну и византијску традицију, у *Основној земљи* изразито духован и историјски, ослоњен на реминисценције на оно што је Косово у епској поезији, предању и историји (на шта упућују мотиви и симболи везани за прошлост: *йоље, манастири, цркве, бој*), као и за савремена историјска дешавања (*збејови, сеобе, џаџије, џламен*). И док Попина *косовска верџикала* даје вертикалан пресек кроз историју, са укрштеним знацима митологије и религије, дотле Ракитићева означава трагање за изгубљеним идентитетом у једном вишем, филозофском и етичком смислу.

Кључне речи: Косово и Метохија, историјска раван, митолошко-фолклорна димензија, есхатолошка перспектива, *Усџравна земља*, *Основна земља*, Васко Попа, Слободан Ракитић.

О ПОЕТИЧКИМ СРОДНОСТИМА И РАЗЛИЧИТОСТИМА

Поетичке сродности поезије двају песника, различитих животних доби, припадности другачијим поетичким правцима и школама и особеног, аутентичног песничког гласа, могуће је препознавати и тумачити

* Виши научни сарадник, mjmihajlovic@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број 451-03-47/2023-01/200020 од 3. 2. 2023. године.

и на нивоу експлицитних, јасно уочљивих паралелизама и чешће, на нивоу имплицитних закључака, изведених на основу тематско-мотивске основе, лирске артикулације света, човека и/или историје, аутентичних формалних и стилских обележја њихове поезије итд. Међутим, некада се компаративна анализа и шира поетичка контекстуализација изводи већ на основу наслова књига које могу, али и не морају, нужно бити у лирском дослуху, јер је тада реч о „случајним“ изборима синтагми у наслову, а често о свесним, врло снажним везама са лирском физиономијом књиге на чији се свет песник ослања у грађењу сопствене поетске визуре и „анатомије“ свог дела.

Два аутентична песничка гласа у српској поезији двадесетог века, Васка Попе и Слободана Ракитића, никада се на први поглед/читање не доводе у експлицитну поетичку везу, за шта је и аргументација сасвим оправдана. Старији од Ракитића, Попа (1922–1991) је већ од првог појављивања са збирком *Кора* (1953) скренуо пажњу критичарске и уопште књижевне јавности, при чему је веродостојност његове припадности генерацији послератних *йесника културе*, за коју је карактеристично песничко реактуелизовање традиције и ослањање на средњовековно наслеђе, како су називали и Миодрага Павловића, Љубомира Симовића и Ивана В. Лалића, с новим књигама само постајала чвршћа и оправданија. С друге стране, нешто млађи Слободан Ракитић (1940–2013), иако се с првом збирком поезије, *Свейлосиј рукойиса*, појавио још 1967. године, чини се да у историји српске књижевности дуго није заузимао место које му припада, односно књижевноестетска валоризација његове поезије није била на адекватан и примерен начин спровођена, за шта су, између осталог, могли да буду и разлози идеолошке природе. Према речима Ђорђа Ј. Јанића, то се нарочито осећало у периоду од 1973. до 1981. године, када је латентну маргинализацију Ракитић искористио за изграђивање сопствене поетике и очување аутономије свог стваралаштва и, што је најважније, „да постане својим опусом веза између две епохе у српској књижевности: оне до 1941. и оне нама савремене“ и „остане лиричар у нелирском времену“ (2004: 51). Но, упркос свим чињеницама о књижевносторијској неподударности, не може се говорити и о поетичкој некомплементарности између поезије ова два песника, нарочито у оном домену који се тиче ослањања на средњовековно-хришћанску традицију и потраге за духовним идентитетом, личним и колективним, у историјској прошлости. Оба песника загладана су, на различите начине, у прошлост, а не један у другог, те у том смислу не може бити речи о књижевним утицајима и упливима, већ о надахнућу и подстицајима средњовековљем и историјом.

Тако и за читаоца и за књижевног критичара проучавање поетичких сродности двеју збирки – Попине *Усјравне земље* и Ракитићеве *Основне земље*, чији сами наслови имплицирају сродна тематска и идејна полазишта, али и метафизичка исходишта – представља својеврстан истраживачки изазов, премда нема речи ни о каквим директним утицајима. Пре би се могло рећи да је реч о таквом поетичком јединству у којем се кодови

националне културе и историје преплићу, представљајући антиципацију тежњи да се поезијом – лирским сазнањима – зађе у оне сфере одгонетања тајни историје, односно националног, колективног, пре свега духовног идентитета. Због тога је упутно компаративну анализу двеју поменутих збирки засновати на неколиким кључним одредницама, од којих ће свака показати јединство и/или одступање/различитост односно особеност њихових поетских перспектива историјске прошлости, као и перцепције савремених историјских околности.

СВЕСТ О ЦЕЛИНИ СРПСКОГ КУЛТУРНОГ ПРОСТОРА

Изузимајући из компаративне анализе целокупан песнички опус Попе и Ракитића, то јест фокусирајући се искључиво на оне њихове збирке којима је заједнички поетички именитељ Косово и Метохија, потребно је најпре нагласити да је и код једног и код другог *јесника културе* (премда се та категорија много чешће односи на В. Попу) свест о целини српског културног простора изузетно развијена и снажна. И један и други песник *ходочашће* у прошлост, пре свега средњовековље – као кључан хроно-топ и парадигму тренутка најважнијих националних догађаја у нашој историји. Међутим, пресек историјског простора и времена које Попа и Ракитић обухватају у својим поетско-онтолошким оквирима се донекле разликују, како по особеним и аутентичним доживљајем прошлости, концепцијским дијалогом са историјом, тако и по поетским визуелизацијама садашњости, односно усмерености на савремене историјске токове и дешавања.

Васко Попа се, иначе, и од *јесника културе* своје генерације прилично разликује по томе што је, трагајући за коренима личног и колективног духовног идентитета, проширио границе своје поетско-духовне потраге изван оне линије која је дефинисана средњовековно-хришћанском традицијом. То се пре свега огледа у изразитом митолошко-фолклорном слоју његових песама, у томе што су митолошка и фолклорна грађа, с једне, и историјска и хришћанска, с друге стране, успоставили плодан песнички дијалог и са старом српском уметношћу, али и са пројекцијама поетске свести о будућности нације. *Усјавна земља* обухвата најважније догађаје из српске историје и културе, који су хронолошки опевани у пет циклуса („Ходочашћа“, „Савин извор“, „Косово поље“, „Беле-кула“, „Повратак у Београд“). Како је више пута у критици констатовано, *Усјавна земља* јесте Попино *јоејско ходочашће* у прошлост, са циљем да се – реминисценцијама на славну историју, али и симболизацијом историјских догађаја, личности и знамења – пробуди успавана духовност савременог човека („*Ходам са очевим шћайом у руци / Са ујаљеним срцем на шћайу*“, „Ходочашћа“)¹.

1 Сви стихови из *Усјавне земље* Васка Попе наведени су у раду према првом издању (Београд: Издавачко предузеће „Вук Караџић“, 1972).

Попина историјско-поетска вертикала или поетско ходочашће зато започиње од Хиландара (као кључног топоса српске државности и духовности, кога су основали Свети Сава и Свети Симеон), затим се наставља манастирима – Каленићем, Жичом, Сопотанима, Манасијом и Сентандрејом, да би се у средиште лирске рефлексije поставила личност Светога Саве, његов историјски и духовни значај (у циклусу „Савин извор“). Централни циклус збирке „Косово поље“, и у формалном и у вредносном, семантичком смислу, представља врхунац поетског ходочашћа у прошлост, будући да је Косовском боју, као најдраматичнијем и најпресуднијем догађају у српској историји, који је одредио и њену историјску и духовну судбину, посвећено свих шест песама („Косово поље“, „Вечера на Косову пољу“, „Косова песма“, „Бој на Косову пољу“, „Венцоносац са Косова поља“ и „Бојовници са Косова поља“). Та кључна тачка српске националне и духовне историје – кључна је и у поретку циклуса *Усјравне земље*. Од те највише тачке долази затим и до померања песничке перспективе – лирски субјект се окреће савременим историјским догађајима (у циклусу „Ђеле-кула“ и „Повратак у Београд“, којим се завршава *йоејско-йоклоничко йујшовање*, песмом „Београд“, као круном Попине духовно-поетске вертикале: „Бела си кост међу облацима / Кост костију наших“).

Иако је *Основна земља* Слободана Ракитића (1988) из штампе изашла читаву деценију и по након Попине *Усјравне земље* (1972), важно је истаћи податак да су поједине Ракитићеве песме настале пре Попиних („Куд нешта, преконоћ, шума борова“, 1970).² То пре свега сведочи ону унутрашњу меру зрења којом је Ракитић поетски дефинисао и одредио свој однос према историји, али и према културном и духовном наслеђу наше прошлости. Осим тога, није неважан датум када је *Основна земља* објављена – а то је година у којој се, на различитим плановима културе, књижевности и уметности, обележавао важан датум у српској историји, шестогодишњица Косовске битке (1989). О променама на пољу културе и потреби да се редефинише српско национално, културно и духовно биће, најбоље и најдоследније говори поезија, која је оличавала тенденције да се заборављена духовност обнови и врати на своја почетна полазишта. Суштина поезије која је настајала током осамдесетих година није родољубље у општем смислу речи, већ стратегија „певања о вечности“, култура памћења и усмереност на духовно буђење. У том смислу, и поезија Слободана Ракитића је дала значајан допринос у тим, више имплицитним, него експлицитним културним и поетским тенденцијама, с тим што су особеност његовог песничког поступка и лирске вокације, његов мисаони лиризам и специфична лирска физиономија оставили знаменит траг у поетици српске поезије прошлог века у целини. Као песнику високих артистичких могућности, истанчаног сензибилитета и осетљивости посебне врсте, Ракитићу није било тешко да

2 Слободан Ракитић је и у каснијим издањима *Основне земље* уносио годину настанка песама, а поред ње и годину најновије верзије, чиме је сведочио и сопствену поетичку зрелост и промену.

се издвоји из плејаде песника такозваног родољубивог песништва и актулене историјске тематике и да аутентичним песничким гласом проговори о духовном, историјском тренутку Косова и Метохије.

И Ракитић, као и Попа, припада песницима којима је умногоме тачка ослонаца био средњи век – златно доба српске духовности. И за њега је лирско путовање у средњовековље покушај да се „пронађе изгубљена духовност и трансценденција савременог света“ (Јоковић 2013: 87). Али, његова естетизација прошлости и нарочито историје носи лични печат жудње за оним скривеним вредностима, чији се трагови губе под дејством деструктивних сила садашњице. Отуда је његова поезија, с једне стране, вокација минулих времена, духа културе прошлости, чежња за интегралношћу традиције у најширем смислу, али, с друге стране, и крик песника и пророка који сведочи културно и духовно, национално и колективно пропадање и нестајање, као и опомена да „основне земље нема више“³. Ракитић као песник културе заправо припада оном концепту који стваралаштвом не само да трага за изгубљеним идентитетом него *јроживљава* колективни идентитет. Према терминологији Пјера Санливра, тај концепт подједнако уважава и искуство савременог живота (историјско), које је утемељено на наслеђу и „пројективни идентитет“, који је мање грађен на представи о прошлости, а више на виђењу будућности (према: Пијановић 2011: 900).

Најшире посматрано, „основна темља“ Слободана Ракитића не укључује, географски и духовно гледано, само простор Косова и Метохије, него и стари Рас, песников завичај и завичај српске државности („Рас“, „Рашки напев“, „Крштење у Студеници“). Елегичан тон његове поезије, при том, у доброј мери је условљен и осећањем да „основне земље више нема“, бар не онакве каква је била у прошлости: „Исто небо, ал земља друга, / исти ветар, ал други звуци. / Све тиши је дамар у руци. Још само негде пева вуга. // Иста киша, ал црна дуга. / У дому своме, ал таоци, / сами, ко на точку паоци, / ходе сејачи преко луга.“ („Грачанички напев“). Због тога, његова *Основна земља* постаје „парабола о завичају који је престао да поседује лековитост и да садржи смисленост“, који се „претворио у пустош и сопствену негацију“ (Мирковић 2012: 109).

ОДНОС ПРЕМА ТРАДИЦИЈИ – ИЗМЕЂУ АПОКРИФА И КАНОНА

На готово истоветан начин на који се Попа и Ракитић називају *йесницима кулшуре*, може се говорити и о њиховом третману и односу према традицији. То јест, култура и традиција су неодвојиве у њиховој поезији и представљају кључне топове њиховог митолошког, односно

3 Сви наводи из *Основне земље* Слободана Ракитића дати су према последњем (четвртом) издању које је сâм аутор приредио (Београд: 2012). Уз сваку песму, песник је навео годину када је први пут објављена и годину њене последње варијанте.

егзистенцијалног лиризма. И један и други песник у традицији налазе неку врсту поетског палимпсеста, повратка у прошлост, који има одлике вечитог враћања (у чему се, између осталог, може препознати и хришћански принцип враћања прапочетку и прасуштинама). У традицији је садржана цела скала мотивских чворишта, читав један духовни, метафорички и метафизички универзум, који су они – према властитом поетском потенцијалу и поетско-филозофским тежњама – уградили у свој поетски систем. Међутим, упркос свим сродностима у прихватању традиције као суштинског, идентитетског елемента, управо је однос према њој једна од демаркационих линија по којој се разликују ова два песника.

Занимљиво би пре свега било говорити о њиховом односу према косовској – *Усљавној* и *Основној* – земљи у контексту два есеја Зорана Мишића, који хронолошки претходе и једној и другој збирци, али, чини се, имају и непосредне везе, односно утицај на њих. Реч је о есејима „Поезија и традиција“ и „Шта је то косовско опредељење“, у којима Мишић говори о реактуелизацији традиције, односно о косовском опредељењу као духовном и етичком опредељењу које песници и уметници следе. Наиме, Попин однос према традицији и њеном наслеђу врло је близак Мишићевом схватању по коме она није увек „популарна и не увек спасоносна, често и погибелна, у сваком случају неканонска, каткад и понорна, јеретичка и инфернална, али и узнесена и унутрашњим спокојством озарена, која се пружа од праистока нашег сећања до прага будућности коју песници слуте“ (Мишић 1996: 251). Принцип традиције садржи у основи идеје континуитета и идентитета, било да је реч о књижевној традицији или наслеђу историјске и културне прошлости. У том смислу, Васко Попа у *Усљавној земљи* успоставља активан однос према садржајима прошлости, како историјским, тако и духовним, фолклорним и митолошким. Он *хочаси* у прошлост, узимајући из ње најрепрезентативније фрагменте/ симболе и непрестано их усмерава у правцу будућности, то јест симболички и поетски вреднује у односу на будућност коју перципира као део духовног континуитета нације. Његови симболи попут штапа Светог Саве, мача Кнеза Лазара, манастирских знамења, дозивања коса – све има функцију у односу на линију континуитета коју песници прате и коју, обдарени видовитошћу, у будућности виде и слуте. Песникова *духовна будносћ*, односно *сећање* као облик борбе против заборавља, има готово ритуалну карактер – то је његов одговор на протерану духовност из савременог света, на кризу у којој се нашао духовни лик човека, на дисконтинуитет који настоји да врати у утврђене токове традиције.

Међутим, када је у питању циклус „Косово поље“, Попа успоставља нешто другачији однос према наслеђу прошлости, идеји Косовског мита и Косовског боја, па његова реактуелизација традиције има донекле „апокрифан“, односно *неканонизован* карактер. Јер, историјско искуство овде бива надограђено надисторијским – што није необично и у дослуху је са узвишеним карактером и функцијом поезије – али је доминација

митолошке и симболичке парадигме над историјском одредила карактер *косовске вертикале* као суштинске на линији духовно-историјских догађаја наше прошлости. Уопште говорећи, Попа доследно спроводи хронолошки принцип у *Усправној земљи*, али он нема вредност за себе, већ произилази из семантичког, будући да се значења граде на основу њиховог распоређивања. Циклус „Савин извор“ претходи „Косовом пољу“ и „Беле-кули“ (и у историји, али и у збирци), али своју највишу симболику добија управо постављањем у контекст основе из кога следе историјско-поетски догађаји, при чему се префигурација историје „не може разумети као изневеравање историје, већ као покушај трагања за њеним духовним основама“ (Радуловић 2017: 93).

Идеју *косовској ојредељења*, Косовског боја и Косовског мита, Васко Попа не третира само као део средњовековног историјског наслеђа, него елементима и симболима који припадају њиховом значењском корпусу додељује митолошко, па и паганско значење. Често коришћен симбол сунца варира од хришћанског до соларног принципа; Свети Сава (нарочито у уводном циклусу) са *својом вучјом љавом* није само духовни вођа него митски предак: „Лево од њега тече време / Десно од њега тече време // Он корача по сувом / У пратњи својих вукова“ („Свети Сава“) или: „Поји жедне вукове / Густим каменим млеком / Што се у седам дугиних боја прелива // Јаки зуби и тајна крила / Од каменог млека расту“ („Пастирство Светога Саве“).

Када је у питању само Косово поље, као место сусрета и сукоба великих сила, оно у поезији Васка Попе практично уводи у историјско-митолошко-поетску перцепцију тог најзначајнијег догађаја из српске историје: „Поље као свако / Длан и по зеленила“ („Косово поље“). Поља/пољане су у *Речнику симбола* представљене као антитеза подземљу и симбол раја, где праведници стижу после смрти (Gerbran, Ševaliје 2013: 732), а у Попиној поетској представи Лазареви ратници су праведници за „виши смисао“. Косовска битка, која се наговештава преко соларног, транцендира у универзално искуство. Ритуал при којем *млад месец коси њшеницу селицу* има карактер ратарског ритуала али и жртвеног обреда: „Млад месец коси / Пшеницу селицу / Два укрштена сучева зрака / Слажу је у крстине“. Изразита есхатолошка перспектива садржана је у смислу жртвеног обреда – *жејва је извршена, а њшеница њресељена у небеску раван*.

Осим поља, два *знака-симбола* одређују суштину Попине митолошко-историјске димензије Косова поља. То су: *кос* и *Венцоносац*. Сва три симбола су присутна и у поезији Слободана Ракитића, али у сасвим измењеној поетској визури. Из спознаје историјске и духовне катаклизме која је захватила српски народ крајем прошлог века, произишла је и другачија интерпретација наслеђа прошлости, па се од готово химничке Попине екстазе у славу прошлости долази до Ракитићеве лирко-елегичне концепције савремености као рушевине света и човека. Код Попе је птица *кос црноризац* који „наглас чита / Тајна слова расута по пољу“; тумач тајних

знакова и гласник живота и смрти, али и онај који спаја прошло и садашње, земљу и Небо, а Кнез Лазар *Венцоносац*, историјски и духовни предводник српске војске. Успостављајући аналогију са Христом (где је трнов венац знак страдања и жртвеног искупљења за грехове читавог човечанства), Попа апострофира религијску и есхатолошку димензију његовог лика и чина у којем ратницима „ломи и дели / Њихову златну прошлост / И они је једу // Сипа им у путире белих божура / њихову рујну будућност / и они је пију“ („Вечера на Косову пољу“), који је слика хришћанског обреда свете тајне причешћа.

Циклус „Косово поље“ изграђен је од седам симболичних песама посвећених у целини највећем догађају у српској историјској и духовној равни. „Косова песма“, „пјесма-молитва“, како је назива Јован Делић (2022: 31), у којој из позиције лирског субјекта *црнорицац кос* истиче моралну димензију Косовског боја („Ти боју сутра буди леп / Што ће рећи праведан“), не у односу на (историјски) тренутак догађања, него у односу на (метафизички) тренутак вечности. Наглашени митолошки аспект са почетка циклуса (трава, птица, звезде), прелама се кроз хришћанску перспективу, па се у слици ратника који јуришају на *оклојљене змајеве* и Венцоносца, који са одсеченом главом, *свејлозарном својом задужбином*, „стоји пресрећан на облаку“, наговештава идеја о духовној победи, као јединој правој победи. Циклус закривљује песма „Косово посланство“ у коме се митско, историјско, религиозно и архетипско искуство сабирају као делови памћења и као слутња будућности у којој ће духовна победа одјекнути. „Зелени свитак“ који кос „отима из руку четири црна ветра“ (као симболика четири јахача Апокалипсе) и односи у кљуну, метафорична је пројекција историјске будућности („Теле-кула“ и „Повратак у Београд“). Уопште говорећи, Попино „Косово поље“, и у контексту целине збирке *Усјравна земља* и самостално, доноси *вертикалан пресек кроз историју* – све је овде усмерено ка висинама: и укрштени знаци религије и митологије, и есхатолошка перспектива и смисао жртве и жртвовања. На тај начин је историјско искуство надограђено надисторијским и метафизичким, што имплицира и узвишен тон и митско-хришћански контекст поетских слика и сплетова Попине метафоричности. Косовска земља је за њега *усјравна*, небеска, духовна, сва у тежњи за превазилажењем материјалног, сва у пројекцијама које сежу у неземаљско и духовно, а чији су корени старији од средњовековља и сежу до митолошких основа.

За лирски истанчаног песника Слободана Ракитића, традиција је такође била тачка ослонца, инспиративно чвориште поезије и метафизички заклон од студени света и историје. Говорећи о односу традиције и савремености и промени као о једном од основних стања људског духа, он је, између осталог, истакао да се стваралац, уметник (песник, сликар или музичар) „’троши’ на рачун сопственог дела, у које се претапа“, али да управо традиција тој промени „даје облик“, „даје свој смер и своје искуство, своју дубоку свест“ (Ракитић 1994: 14–15). Значење традиционалног имплицира

ненарушивост и неупитност; то је чинилац идентитета, аксиом који ипак није у себе затворена целина, већ упоришна тачка за дух савременог човека који је, у доба потрошачке цивилизације, трагичне националне историје и деперсонализације личности, изгубио своја чврста упоришта и лута, сетан и усамљен, изгубљен и померен из средишта свог бића и у потрази за властитим и националним идентитетом. Традиција је, дакле, темељ, *основа*, па и одредница „основна“ (земља) носи знак жудње за повратком у прапочетке, основе света – моралне и естетичке. Због тога је и укорењеност у традицију у вези са средњовековним наслеђем на које се Ракитић добрим делом ослања у својој поезији, јер повратак у прошлост не значи само потрагу за духовним идентитетом, већ и за великом синтезом, за Целином бића и колектива, која се урушила под деструктивним силама зла.

Као и за Попу, и за Ракитића је певање о средњем веку еквивалент односа према наслеђу прошлости колико и односа према будућности. Оно означава трајање у времену, то јест култивисање духовности као део свакодневног, профаног живота (Јоковић 2013: 87). Ракитићева другачија поетска артикулација средњовековља од Попине донекле је и ствар сензибилитета, његове дубље осећајности за удесе српског народа у последњим деценијама двадесетог века, било оних којима је и сам био сведок, било оних које је визионарски антиципирао. Његова реактуелизација прошлости нема карактер *реконструкције* и трагања за митовима и симболима, њиховим значењима у времену и историји, већ карактер *ирејознавања* у токовима симулакрума савремене историје. Његова лирска физиномија у дослуху је са прасуштинама на један метафизичко-елегичан начин, јер су те суштине *основне*, каква је и идеја о Косову и Метохији као традиционалној српској баштинској земљи – основна. Ако је Попина косовска поетска идеја сва у знаку *вертикалности*, утврђена и усмерена ка *вишем*, Ракитићева *основна* поетска мисао је – као и *основна* земља – широка, свеобухватна, свепрожимајућа и он је антејски везан за њу.

То се посебно односи на песме посвећене манастирима дуж Косова поља, на које песник не гледа (само) као на оставштину и ризницу прошлости, већ се његова поетска перспектива формира преко садашњег историјског тренутка у којем манастири деле судбину народа. Због тога је у критици више пута наглашено да је Ракитићево дело нека врста поетизоване историје српског национа (Јефтимјевић-Лилић 2004: 64). Манастири су за песника чиниоци трајања, али и сведоци удеса и трагедија, активни судеоници у страдању, из чега произилази и другачија перцепција од Попине. Аналогија са „Грачаницом“ Десанке Максимовић и вапајем: „Грачанице, кад бар не би била од камена“, очигледна је у Ракитићевој песми „Свети Архангели код Призрена“, у којој се потенцијал „кад би“, „кад бар“, „да бар“ преобликује у „боље да...“: „Боље да остадоште под земљом, дубоко, / за неко часније поколење. Овако, / слушах осинак где беху пчеле и цареве око. / Јер, време је опет наопако“. Лирски призори нарушеног живота и нарушене историје корелирају са трагичним осећањем као доминантним и у песми „Бањска“:

„О чему збори ветар у сувој трави? / У пукотини зида још само раде мрави / и зрачак један однекуд допире. // Ко труле да нам капије отвори? / Бане, овде некад беху твоји двори, / а сад и камен у зиду умире“. Манастири тако у Ракитићевој поезији и историјски и судбински егзистирају – индикатор су историјског времена и историјских удеса којима је изложен српски народ. Истовремено, њихова поетска артикулација и, посебно, темпорална префигурација (контекстуализовање у садашњи историјски тренутак) чини да и само *време* као категорија буде ирелевантно. Иако је време иманентно бићу историје, у поезији има онтолошку вредност. Све се дешава што се већ десило и оно што се сад дешава већ је негде било. Због тога се и закључак Чедомира Мирковића у поговору књиге, иако писан 1988, чини никад актуелнијим и савременијим него данас: „Ко не би познавао жалосне истине о данашњем стању на Косову и Метохији, морао би доживљавати ову песничку књигу као апокалиптичну визију тихог нестајања, људске агоније која је увећана тиме што јој је, по песнику, одузето право на крик, вапај и драматичност“ (2012: 110–111).

Осим „хоризонталне“ перспективе – више просторне него временске – Ракитићу *Основну земљу* од Попине *Усјравне* разликује и већи степен субјективности доживљаја косовског удеса. Његово лирско биће више дотичу косовске теме и он је њима прожет на један суштаствен начин. Песник је сведок удеса, али у самом удесу саучествује на онај спиритуалан, духован начин у коме је и бол један и свачији, удес народа је и патња његовог бића. И као што у тој универзалности и слојевитости људског и националног удеса нема јасне линије, већ доминира свепрожимајућа нит патње и самоће, тако и у *Основној земљи* нема циклуса, међусобно издвојених деоница које би појединачно, фрагментарно сведочиле удес, већ је успостављено јединство певања и јединство мишљења, лично и универзално су се сплели у јединствен елегичан ток и тон: „Тумараш око Лаба и Ситнице, / од ноћног огртача тамније је твоје лице. / Посрћеш поред Дечана, с врежама око ногу, / усамљен и загубљен као зрно у стогу“ („Елегија“). Његова лирска вокација, дакле, укључује не само доживљај трагичности већ и осећај усамљености („Црне се врлети / и мрки борови. / Празни су торови, / а вранци сапети. /.../ Ал воћка сабира / у муку свемира / сву жудњу корена“ (Осама“).

У трошном и хаотичном свету, у коме се подједнако осипају и човек, и историја, и цивилизација, песник је сâм и суочен са Богом. Елегичност као доминантна нота Ракитићевог певања условљена је, како каже Павле Зорић, сукобом два начела: „начела божанске наде и људске свести о пролазности“ (2003: 31). Начело духовности код њега је неодвојиво од религиозности и то у једном вишем, филозофском и метафизичком смислу, о чему посебно сведочи и честа употреба речи *молиштва*, а нарочито *преображење*, као знак *наде*, али не у препород (духован, хуманистички, историјски), већ наде да ће се у беспућу историје садашњег тренутка пројавити (учинити видљивом) божанска природа. И човек је сâм, и народ је сâм, али је и Бог

сâm у свеопштој катаклизми и расулу, несрећама, збеговима и пропадању, поручује песник. Самоћа је општа и удес је свачији, и људски и Божији, што се може довести у везу са Ракитићевом *шемељном мейтафором* (Стојановић Пантовић 2012: 127), да „свет нам није дом“, те да је човек странац на овом свету. Тако, у песми „Преображење“ песник пева: „Господе, ал ко за ким вапи: // да л ми за тобом, на беспућу, сејући свугде своју жудњу; / ил ти за нама, вукућ судњу / сен на којој нам зидаш кућу?“

Идејни корелатив осећању опште усамљености свакако доприноси и сублимирано поетско виђење савремених историјских удеса – избегличких збегова и опустошених домова. Стишану атмосферу опустелог дома Ракитић ће посебно достићи употребом вишеслојне метафоричности о присуству божанског у трагичности земаљског удеса: „Стојим пред домом, а дом рушан! / А збег за збегом непрегледан. // Ал невидљивог стабла грана, / са другог света обасјана, / ко трострука ватра сину!“ („Сонет о разореном дому“).

Уопште говорећи, Попино „Косово поље“, и у контексту целине збирке *Усјравна земља* и самостално, усмерено је *вертикално* – кроз историју, културу, митологију до есхатологије. Косовска земља је за њега *усјравна*, небеска, духовна, сва у тежњи за превазилажењем материјалног, сва у пројекцијама које сежу у неземаљско и духовно, а чији су корени старији од средњовековља и сежу до митолошких основа. За разлику од Попине, Ракитићева *основна* поетска мисао мање обухвата историју кроз *време*, а више кроз *јросѿор*; код њега је мање имагинарне мистификације прошлости, а више поетске сублимације савремености. Антиципирајући савремене догађаје као најпресуднији део историје српског народа, Ракитић тежи да овој историјској ситуацији да уметничку вредност и сематички тон, али чврсто укоренен у духовност и византијско-православну традицију. Његове песме добијају статус неке врсте *лирскеј докуменѿа*. Па ипак, ако би се занемариле поетичке различитости Попе и Ракитића, односно *Усјравне* и *Основне земље*, лако би и једноставно било говорити о њиховој поетској хармоничности. Њихова поезија представља плодан дијалог како са човековим укупним историјским и духовним искуством, тако и са „косовском идејом“ у историји, култури и животу, која поприма функцију поетичкоестетичке и идејне нити којом се прожимају њихове збирке песама.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Делић 2022: Јован Делић, „Поље између два неба: О циклусу пјесама „Косово поље“ Васка Попе“, *Летѿойис Майѿице срѿске*, књига 510, свеска 1–2 (јул–август 2022), 128–134.
- Зорић 2004: Павле Зорић, „Слободан Ракитић, песник егзистенцијалне стрепње и религиозне наде“. *Поезија Слободана Ракиѿића*, зборник радова, (приредио Слободан Ж. Марковић), Београд, Ваљево, Бранковина 14., 15, и 16. маја 2003, 31–33.

- Јанић 2004: Ђорђе Ј. Јанић, „Од сенке Бога до спаситеља“, *Поезија Слободана Ракићкића*, зборник радова, (приредио Слободан Ж. Марковић), Београд, Ваљево, Бранковина 14., 15. и 16. маја 2003, Београд: Задужбина Десанка Максимовић, 34–51.
- Јефтимјевић-Лилић 2004: Милица Јефтимјевић-Лилић, „Косовскометохијски дискурс или Коосво као фундаментални хронотоп у поезији Слободана Ракићкића“, *Поезија Слободана Ракићкића*, зборник радова, (приредио Слободан Ж. Марковић), Београд, Ваљево, Бранковина 14., 15. и 16. маја 2003, Београд: Задужбина Десанка Максимовић, 58–64.
- Јоковић 2013: Миролуб Јоковић, „Есејистичко исповедање песничких теорија“, у: *Књижевно дело Слободана Ракићкића*, зборник радова са научног скупа одржаног у Рашки, 5. и 6. октобра 2012, Милојко Милићевић (ур.), Рашка: Центар за културу „Градац“, 77–92.
- Мирковић 2012: Чедомир Мирковић, „Укинута будућност“, у: Слободан Ракићкић, *Основна земља*, Београд: Рашка школа – Просвета, 109–113.
- Мишић 1996: Зоран Мишић, *Кријивика ђесничкој искустви*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Пијановић 2011: Петар Пијановић, „Токови српске културе у XX веку“, *Летњојис Мајице српске*, Год. 187, књ. 487, св. 5 (мај 2011), 882–900.
- Попа 1972: Васко Попа, *Усправна земља: ђесме*, Београд: Издавачко предузеће „Вук Караџић“.
- Радуловић 2017: Марко Радуловић, *Српсковизантијско наслеђе у српском ђосле-рајном модернизму: (Васко Попа, Миодрај Павловић, Љубомир Симовић, Иван В. Лалић)*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Ракићкић 1994: Слободан Ракићкић, *Облици и значења: есеји*, Београд: Српска књижевна задруга – Београдски издавачко-графички завод, Дечје новине – Издавачко књижарска агенција „Драганић“.
- Ракићкић 2012: Слободан Ракићкић, *Основна земља*, Београд: Рашка школа – Просвета.
- GERBRAJAN, Alen – ŠEVALIJE, Trejsi. *Rečnik simbola: mitovi, snovi, običaji, postupci, oblici, likovi, boje, brojevi*. Novi Sad: Stylos art, 2009.

Marija S. JEFTIMIJEVIC MIHAJLOVIC

KOSOVO VERTICALS OF VASKO POPA AND SLOBODAN RAKITIC

Summary

In this paper the author has applied a comparative analysis of two collections of poems - Vasko Popa's *Upright Land* (1972) and Slobodan Rakitic's *Basic Land* (1988), which, although they were not created in the same decade, are poetically very similar, considering that both are inspired by historical and spiritual heritage of Kosovo and Metohija. But, while the poetic actualization and re-actualization of Kosovo themes by Popa includes, in addition to the historical, Christian (eschatological) and folklore-mythological dimension (as evidenced by the authentic interpretation of motifs and symbols related to Kosovo: *field, scythe, warriors, Venconosac, sword, battle, peonies*),

on the other hand, Rakitić's poetic discourse, related to the Serbian Orthodox and Byzantine traditions, in *Basic Land* is distinctly spiritual and historical, based on reminiscences of what Kosovo is in epic poetry, tradition and history (which is indicated by motifs and symbols related to the past: *field, monasteries, churches, battle*, as well as contemporary historical events: *escapes, migrations, deeds, flame*). And while Popa's *Kosovo vertical* provides a vertical section through history, with intersecting signs of mythology and religion, Rakitić's vertical on the other hand signifies the search for a lost identity in a higher, philosophical and ethical sense.

Keywords: Kosovo and Metohija, historical plane, mythological-folkloric dimension, eschatological perspective, *Upright Land, Basic Land, Vasko Popa, Slobodan Rakitić.*

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41(082)

821.163.41.09(497.115)(082)

КОСОВО и Метохија кроз чињенице, тумачења и симболе : тематски зборник. Књ. 1, Језик и књижевност / [уредили и приредили Јасмина Ахметагић, Марија Јефtimiјевић Михајловић]. - Приштина [тј.] Лепосавић : Институт за српску културу, 2023 (Пирот : Pi-press). - 337 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 300. - Стр. 11-13: Предговор / уреднице.
- Напомене и библиографске референце уз текст.
- Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-89025-91-0

а) Српски језик -- Зборници

б) Српска књижевност -- Косово и Метохија -- Зборници

COBISS.SR-ID 123528969